

STICHTING BESCHERMING WEDEROPBOUWERFGOED EINDHOVEN

Kunst

Kunst bij gebouwen uit de wederopbouwperiode.

Door:

Dr.ir Piet Beekman, Stichting Bescherming Wederopbouwerfgoed Eindhoven.

Juni 2016.

- *Inleiding, de periode vóór de tweede wereldoorlog.*

De Eerste Wereldoorlog (1914- 1918), werd ervaren als een gevolg van de zinloze en decadente staat van de westerse maatschappij. De mentale schok die de oorlog teweeg bracht riep op tot bezinning op de waarden van het leven en veroorzaakte vernieuwing in allerlei vormen van kunst en cultuur. Daaruit ontstond rond 1915 een bouwstijl die gebaseerd is op soberheid en op de pure expressie van de architectuur. Het toepassen van moderne constructies in staal en beton maakte bovendien een nieuwe architectuur mogelijk. De "Nieuwe Zakelijkheid" of ook wel het "Nieuwe Bouwen", is vooral een Internationale stijl. Bij de Nieuwe Zakelijkheid gaat het om zakelijk denken, functioneel en technisch, "vorm volgt functie". De schoonheid van het materiaal en de compositie van de architectuur, moest op zich voldoende zijn, dus geen ornamenten en andere onnodige versieringen. Doelmatigheid werd de norm voor schoonheid. Bij woningbouw was de verhoging van de woonkwaliteit en het woongenot het hoogste doel.

- *De oorlog als incubatietijd.*

Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd er niet gebouwd, desondanks stond de ontwikkeling van de architectuur niet stil. De vooroorlogse discussie tussen architecten van de zakelijke- ten opzichte van traditionele architectuur werd voortgezet. De vrijheid van de beeldende kunstenaar stond daarin centraal, maar traditionele architecten vonden architectuur "de moeder aller kunsten" waarnaar de kunstenaar zich moest voegen. De modernisten gaven de kunst een grotere vrijheid.

In Rotterdam discussieerde een groep architecten over de aanpak van de wederopbouw van de stad. Dit resulteerde in een rapport over de toekomstige stadsuitbreiding. "De stad van de toekomst", daarin werd de "wijkgedachte" beschreven, een leidraad voor de opzet van de woonwijken bij stadsuitbreiding.

- *De wederopbouwperiode 1945- 1970.*

Na 5 mei 1945 zag de wereld er echter anders uit dan men zich tijdens de oorlog had voorgesteld. Nederland was zwaar beschadigd. Vooral in de steden, maar ook van de infrastructuur en het industriële apparaat was er veel verwoest. Bovendien was er een gigantisch woningtekort. Het land moest opnieuw worden opgebouwd, infrastructuur en de industrie kregen daarbij vanzelfsprekend voorrang. Voor de woningbouw was gedurende de eerste jaren nauwelijks ruimte, daar lag niet de prioriteit, bovendien was er een groot tekort aan bouw materiaal en arbeidskrachten.

Maar het enthousiasme was enorm, onder de slagzin "Nederland herrijst" werd het herstel daadkrachtig aangepakt.

Het overleg tussen architecten en beeldende kunstenaars tijdens de oorlogsjaren had resultaat. Want opvallend genoeg waren het de moderne architecten die als eersten een toenaderingspoging deden om tot samenwerking te komen. Dat is opmerkelijk omdat zij als architecten van het Nieuwe Bouwen gesteld hadden om geen ornamenten bij hun architectuur toe te passen. De moderne architecten bleven het principe aanhangen van

STICHTING BESCHERMING WEDEROPBOUWERFGOED EINDHOVEN

Kunst

een doelmatige architectuur, die voldeed aan 'de eisen die het moderne leven stelde'. Het ging hun niet om niet de "architectuur van de geschiedenis", zoals bij de traditionelen van de Delftse School, maar om die van de toekomst - althans, zoals zij die veronderstelden en dat standpunt opende mogelijkheden voor beeldende kunstenaars. Deze opstelling leidde in de eerste jaren van de wederopbouw tot kunst bij overheidsgebouwen waarin de wederopbouw in beeld werd gebracht. De monumentale kunst uit de eerste jaren van de wederopbouw had een maatschappelijke aspect: het moest de samenleving herinneren aan het belang van de wederopbouw, het thema was meestal de opbouw van het land en de samenleving. (bijv. het glas applique-raam boven de tunnel van station N.S. Eindhoven.)

Tussen 1950-1955 kreeg de samenwerking tussen architecten en beeldende kunstenaars werkelijk erkenning met het instellen van een percentage regeling voor beeldende kunst bij rijksgebouwen.

De tot dan toe bescheiden rol van de kunst in de architectuur nam daarna een ware vlucht. Het was mede dankzij het rijk, dat hierin de helpende hand bood.

De rijksbouwmeester Friedhoff stelde in 1952 de procentageregeling in. Voor 1952 werd besloten een procentageregeling van maximaal 1,5 % van de begroting voor rijksgebouwen in te stellen. Maar met zuinigheid en vlijt, want de minister van Financiën was van oordeel dat "voorkomen moest worden, dat teveel aan kunst werd aangebracht".

De rijksregeling werd op gemeentelijk en provinciaal niveau nagevolgd en in 1955 uitgebreid naar een 1%-regeling voor scholen, want ook de jeugd moest zo snel mogelijk met de welzijnsaspecten van beeldende kunst in aanraking komen! Uiteindelijk vormden de procentageregelingen een uniek systeem op het gebied van de beeldende kunsten. Dit, ondanks de financieel zware wederopbouw voor de rijksbegroting!

Vroeg in de jaren vijftig zou dit opvallende dubbelbeleid - kunst- én kunstenaarsbeleid in één - met behulp van omvangrijke procentageregelingen bij nieuwbouw van Rijks- en gemeentewege een enorme vlucht nemen en resulteren in een typisch Nederlandse geïntegreerde 'wederopbouwkunst'. Met tientallen verschijningsvormen: wandschilderingen, reliëfs, beeldhouwwerk, mozaïeken, tegeltableaus, sgraffito's, glas-in-lood, glas-in-beton en vele overgangsvormen daartussen. Naast overheidsstimulans kwam bovendien

particulier stimuleringsinitiatief van de grond (Stichting Kunst en Bedrijf 1950), wat vooral betekende dat dit soort kunst niet alleen maatschappelijke betekenis had verworven, maar vooral ook maatschappelijke status en aanzien.

• *Terugblik*

Als specifiek Nederlands verschijnsel kwam het samengaan van kunst en architectuur na de oorlog dus niet zomaar uit het niets: de bloei ervan was zeker al vijftig jaar lang voorbereid geweest in het overleg tussen architecten en beeldende kunstenaars. Wel moet het verschil met de vooroorlogse situatie worden benadrukt: na de oorlog werd, omdat de regelingen op nieuwbouw van toepassing waren, relatief veel meer aandacht besteed aan het praktische samengaan van architect en beeldend kunstenaar.

De vlucht die het als artistiek en sociaal-cultureel fenomeen nam was weliswaar hoog, maar ook relatief kortstondig. Na ongeveer vijftien jaar was de rek eruit, de wederopbouw van Nederland was voltooid en in de tweede helft van de jaren zestig viel

STICHTING BESCHERMING WEDEROPBOUWERFGOED EINDHOVEN

Kunst

deze fusie van architectuur en beeldende kunst opnieuw uiteen om uiteindelijk te blijven voortbestaan als niet specifiek architectuur-, maar wel stedenbouwkundig gebonden Kunst in de Gebouwde Omgeving, later weer betiteld als Kunst in de Openbare Ruimte.

Voor deze tekst is inspiratie ontleend aan:

Monumentale Kunst; categoriaal onderzoek wederopbouw 1940-1965; uitgave Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, 2007.

Frans van Burkom en Yteke Spoelstra.